

SOCIÁLNÍ POLITIKA ČESKOSLOVENSKÉ ARMÁDY

Východiskem úvah o sociální politice Československé armády je uznání jejich dvou základních funkcí. Totiž **obránné (státotvorné)**, která je dána demokratickou povahou státu, jeho zahraniční politikou, vymezena vojenskou doktrínou, a **sociální**, která však výstižným způsobem a dostatečně obsírně v žádném dokumentu definována není.

Příspěvkem k diskusi na toto téma je **pojetí sociální funkce armády jako uspokojování a rozvíjení potřeb jejich členů, a to v hierarchizované soustavě společensky uznávaných hodnot**. Uvedené pojetí naráží na některá úskalí. Především není dostupná spolehlivá představa, dostatečně členěná, o konkrétních potřebách obyvatelstva, cílovém zaměření a preferovaných způsobech chování směřujících k jejich uspokojování, ani o jejich hierarchii. Tím méně taková představa existuje u části obyvatelstva, které tvoří příslušníci armády. Jinými slovy, **dosažená míra poznání odpovídá empirickointuitivní úrovni**, je dána spíše logicky utříděnými a zpracovanými poznatky, než uchopením problematiky pomocí metod vědy.

Je důležité uznat tento stav, protože právě jemu odpovídá vše, co bylo v dané oblasti dosud uděláno. **Uznání tohoto stavu je současně výzvou k hlubšímu poznání členění potřeb a jejich konkrétních projevů i hodnotového zaměření příslušníků armády, ale také v širším rámci především mladé generace.**

Mezi těmito základními funkcemi armády je vztah vzájemné podmíněnosti. Je přirozené, že **nebude-li armáda plnit funkci obrannou a státotvornou tak, jak se od ní očekává, bude pro ni svízelné plnit funkci sociální**. Platí ovšem také opak. **Nebude-li armáda plnit svou funkci sociální, bude pro ni obtížné plnit funkci obrannou a státotvornou v žádaných parametrech**. Sociální funkci armády zdůrazňují jednak z tohoto věcného důvodu, jednak pro její vztah k sociální politice. **Sociální politiku Československé armády lze chápat jako naplňování její sociální funkce.**

Sociální politika armády **spoluvytváří základ, na kterém vztah mezi armádou a konkrétním člověkem může vzniknout nebo nikoli, trvat nebo skončit**. Při sociální politice armády, která neuznává životní cíle, hledá mladý člověk cestu, jak se vyhnout vojenské základní službě. Jen v posledním nástupním termínu nenastoupilo 600 branců, kteří zvolili civilní službu. I když v budoucnu bude tato cesta složitější, nelze pochybovat o tom, že se na ni budou vydávat další, mezi nimi i ti, kteří se budou nástupem vojenské základní služby cítit ohroženi v uspokojování svých nejen základních, ale především rozvojových potřeb, v dosahování životních cílů. Poslední období je typické nejen úsilím vyhnout se vojenské základní službě, ale také snahami ukončit služební poměr vojáka z povolání. Mimořádně četné jsou odchody mladých důstojníků a praporčíků. Bylo by nepřipustným zjednodušením považovat sociální politiku armády, resp. její uskutečňování za jedinou příčinu tohoto neutěšeného stavu, ale svůj významný podíl na něm nepochybně má.

Sociální politika nezabezpečuje sociální jistotu v dosud přetrvávajícím chápání automatického požívání jistých, byť poměrně nepříliš oslňujících požitků. V současné době musí jít o zvýraznění obou subjektů vztahu sociální jistoty, resp. jejich vzájemných očekávání.

Na jedné straně vstupuje do tohoto vztahu daný člověk s určitými očekáváními a představami, co vzájemně poskytne on sám, na druhé straně do stejného vztahu vstupuje armáda, rovněž s určitými požadavky i určitou nabídkou. Každý z obou subjektů požaduje jistoty v uspokojení svých představ. Té však může být dosaženo pouze tehdy, budou-li mít tuto jistotu oba. Nemůže být sociální jistota konkrétního člověka, že budou splněna jeho očekávání, aniž by druhý subjekt vztahu, armáda, neměl záruky, že budou splněny jeho požadavky. Což platí přirozeně i naopak. Tento vztah lze označit jako pro obě strany uspokojivou výměnou. Pokud tato výměna trvá, je naplněn jeden z předpokladů bytí vztahu. Přestane-li však výměna být třeba jen pro jednu stranu uspokojivou, poruší-li se výrazně rovnováha, pak je dán předpoklad pro zrušení vztahu.

Informace o sociálním zabezpečení příslušníků armád vyspělých zemí logicky vedou ke srovnání, ze kterého naše armáda ve většině položek nevychází příznivě. Takové srovnání je však natolik zjednodušující, že až zavádí, vede k hodnocením odtrženým od konkrétních podmínek společnosti a státu. Srovnání je možné pro inspiraci směrů a cílů, nikoli jako základ pro vyjádření současných požadavků.

Sociální politika armády demokratického státu nemůže ignorovat společenské zdroje a jejich spravedlivé rozdělování, ostatně zabezpečované státním rozpočtem. Chci-li srovnávat vyspělé armády s naší, pak snad v tom smyslu, jaké je úroveň sociálního zajištění jejich příslušníků v porovnání s civilním obyvatelstvem dané země s tím, jaký je tento vztah v ČSFR. Jinými slovy, nemá smysl srovnávat sociální zabezpečení vojáků např. v německých branných silách s vojákem ČSA, ale spíše pohlédnout na to, jak si oba stojí ve srovnání s civilním obyvatelstvem svého státu.

Sociální politika Československé armády má určitá omezení, která mají své historické, společenskopolitické a ekonomické zdroje.

Nepříznivé historické hodnocení armády, které si osvojila podstatná část obyvatelstva (i když nemá oporu v historických skutečnostech, je nutné s ním počítat jako s objektivním faktem), **odloučení armády od společnosti a úloha, kterou sehrávala jako mocenský nástroj totalitního státu** (i když o velkých výhodách řadových vojáků z povolání vůči srovnatelným civilním profesím nelze hovořit, protože tuto skupinu charakterizují spíše mnohé nevýhody), **neskutečné představy o částkách vyčleňovaných pro potřeby armády ve státním rozpočtu, také o počtech vojáků z povolání i v základní službě** (podstatná část obyvatelstva má za to, že státní rozpočet pamatuje na armádu mnohem vyšší položkou, než tomu je ve skutečnosti; také se domnívá, že počty armády jsou mnohem vyšší, než jaká je skutečnost; podle jednoho z průzkumů veřejného mínění zpracovaného pro potřeby správy pro styk s veřejností ÚSKV FMO se např. ukazuje, že více než polovina obyvatel se domnívá, že výdaje ze státního rozpočtu na armádu jsou výrazně vyšší, než ve skutečnosti; ještě větší část obyvatelstva si myslí, že armáda je mnohem početnější, než jsou její skutečné počty), **nedostatky v řízení a velení vojskům a často nuzné podmínky života u útvarů, které veřejnost pečlivě zaznamenává** (řešení personálních otázek, mimořádné události, vztahy mezi vojáky obecně a v základní službě zvláště), a to vše významně a pochopitelně nepříznivě ovlivňuje i pravomocné činitele rozhodující o tom, jaké prostředky armáda bude mít. Nicméně **má-li být armáda schopná plnit svou základní obrannou funkci, potvrdíme-li, že armáda je pro zachování svrchovanosti státu nezbytná, musí mít** (samozřejmě pod kontrolou) **takové prostředky, které umožní vybavit ji odpovídajícími zbraňovými systémy, technikou a současně takovými, aby plnila svou sociální funkci, na níž je její fungování stejně tak závislé.**

V poslední době se často hovoří o profesionalizaci armády. Jsou schváleny programové dokumenty, které počítají se zvyšováním počtu vojenských profesionálů v určitých časových údobích, k cílovému stavu v roce 2005 má být v naší armádě zhruba 75 % profesionálů.

Dosti rozšířený je také názor, že méně početná armáda s vysokým podílem vojenských profesionálů (smíšená), i vzhledem k nižšímu celkovému počtu jejich příslušníků bude

levnější, než armáda současná. Jsou však propočty, které přesvědčivě prokazují, že tomu tak v nejbližších letech nebude. Vložené prostředky, pokud takovou armádu skutečně budeme budovat, se vrátí až po letech. Ale to není hlavní smysl úvahy. Tím je poukázat na "tržní aspekt profesionalizace". Jestliže v minulosti se mohl stát vojákem z povolání skoro každý, pak dnes tomu tak přestává být. Již v blízké budoucnosti se budou moci vojenskými profesionály stávat jen nadprůměrní, i velmi nadprůměrní mladí lidé, aby stoprocentně zvládli své povolání. Možnosti uplatnění nadprůměrných ve společnosti budou ovšem rovněž nadprůměrné. Budou mít možnost volby. Nepochybně budou volit s ohledem na svůj životní úspěch, půjdou tam, kde budou předpokládat vyšší míru pravděpodobnosti dosažení svých životních cílů, společensky přijatelnými postupy. Životní cíle nemusí být spjaty pouze s hmotnými, konzumními hodnotami, mohou být především zaměřeny např. do oblasti vzdělávání a odborné vážnosti, nemusí mít vždy materiální povahu. Pokud tomu tak bude, na určité úrovni uspokojování potřeb tomu tak bývá, pak to znamená nutnost počítat nejen s vyššími prostředky, které budou muset být do armády vloženy (zajistit uskutečnění cílů nemateriální povahy bude mnohem nákladnější, než přímé ekonomické zvýhodnění), ale také pojmut sociální politiku armády v širším pojetí, odpovídajícím její sociální funkci, tj. uspokojování a rozvíjení potřeb příslušníků armády v takové úrovni, která bude přitažlivá pro mladé lidi schopné vyhovět požadavkům na vojenského profesionála.

Naplnění sociální funkce armády není závislé pouze na ekonomických podmínkách. O nich lze mluvit jako o nezbytně nutných, nikoli však dostačujících. Sebevětší a mohutnější přítok finančních prostředků, z kterého ostatně nemusí plynout obavy, není zárukou naplňování této funkce. K tomu je třeba také změny některých vnitřních podmínek.

Myslím, že především a zásadně jde o pochopení a dodržování sociálních souvislostí všech věcných rozhodnutí v procesu řízení a velení. O podstatných a ani o méně podstatných otázkách nelze rozhodovat bez uznávání jejich sociálních předpokladů a důsledků, protože právě ty se mohou projevit jako nepřekonatelné meze nebo alespoň výrazně snižovat celkový účinek řešení. **Ve věcných rozhodnutích musí být obsažena jejich sociální stránka, musí být vyjádřena v záměrech sociální politiky.**

Bez ohledu na to, že je armáda vnitřně sociálně profesně členěná (sociálně profesní skupiny vojáků z povolání, civilních pracovníků a vojáků v základní službě, které jsou nejvýznamnější) a vzhledem k pouze empirickointuitivnímu stupni poznání lze alespoň přibližně vyjádřit obecný strategický směr i cíl sociální politiky armády, tím překonat minulý stav neurčitosti (zamlžovaného) cíle v této oblasti. Tímto strategickým směrem a cílem je uplatňování principu občanství ve vztahu ke všem příslušníkům armády, všemi příslušníky armády, a to postupně až k nejvýhodnějšímu stavu. Toto vymezení je podrobněji vyjádřeno v cílech sociálního řízení ("Soustava cílů rozvoje ČSA do roku 2005) pro období let 2000-2005, které požaduje: "Dosáhnout plného prolnutí armády se společností, rozvíjet občanský princip v postavení příslušníků armády. Dále dosáhnout vysoké míry participace podílení se příslušníků armády na řízení a velení, uplatnění jejich aktivity v příznivém tvůrčím klimatu." Vedle toho klade důraz na vysokou úroveň vojenskoodborných, technických, společenskovedních i všeobecně kulturních znalostí a hodnotovou orientaci opřenou o demokratické i humanitární ideály.

Čím déle by trvalo období, než dojde nejen k uznání těchto principů i strategického cíle, ale především vnitřnímu ztotožnění příslušníků armády (zejména velitelů, náčelníků, štábů) s nimi, tím hlubší by byly potíže při plnění sociální funkce armády i s jejich nepříznivými důsledky pro obrannou a státotvornou funkci.

Pokud strategický cíl sociální politiky Československé armády lze pro její příslušníky vyjádřit obecně, pak cíle nižších řádů budou zpravidla rozděleny podle nejvýznamnějších sociálněprofesních skupin vojáků z povolání, civilních pracovníků a vojáků v základní službě. Toto pojetí se odlišuje od současné praxe, kdy cíle nižších řádů a konkrétní opatření nejsou v programových dokumentech, ani v plánu sociálního zabezpečení příslušníků ČSA v roce

1991 takto pojata. Je zřejmé, že odpovídá míře poznání roku 1990. O rok později bychom měli být dále, schopni definovat jak předmětné osy sociální politiky, tak žádoucí stavy těchto dimenzí pro uvedené sociálně profesní skupiny, alespoň pro nejbližší časové údobí, máje přirozeně před očima strategický cíl. Pokud tomu tak není v plném rozsahu, měl by být tento přístup uskutečněn alespoň částečně. Současně by měl být daný stav důraznou výzvou pro usměrnění a zintenzívnění poznávací činnosti tak, aby mohl být v nejkratší době překonán.

Skutečnost, že nejsou výstižně vymezeny cíle nižších řádů však nezakládá důvod k neangažovanosti. Mělo by být v zájmu každého příslušníka armády iniciativně a samostatně usilovat o naplnění základního principu sociální politiky armády.

Zdeněk Borkovec

ARMÁDA A VEŘEJNOST

Hodnotím-li uplynulá desetiletí podle toho, jak pečoval totalitní režim a jeho armáda o udržování, resp. rozvíjení vztahů mezi armádou a veřejností, mám práci velice jednoduchou. Nespočítám-li aktivity polovojenské organizace Svazarm, která se zabývala poněkud jinou činností, než jakou mám na mysli, **není co hodnotit**. Armáda, místo toho, aby udržovala trvalý styk s civilní veřejností, se postupně uzavírala do sebe, stavěla kolem sebe umělou hráz mlčení a zákazů. Téměř všechny informace, které by mohly poskytnout obraz o její skutečné tváři a poodhalit tak roušku mlčení, byly považovány za tajné.

Leckdo může namítnout, že přece byly armádní sdělovací prostředky, vojenské redakce v rozhlase a v televizi. To ano. Ale jejich hlavním posláním bylo vytváření falešného obrazu o armádě, vytváření iluze dokonalého organismu bez sebemenšího problému na vysoké ideologické a politické úrovni. Právě tento politizující prvek sehrál zápornou roli ve vztahu k veřejnosti. Převládající snahou armád demokratických států je totiž úzkostlivé zachovávání politické neutrality. Jen tak se lze pojitit proti případnému zneužití armády v politickém boji.

A tak se stal opak toho, co bývá zvykem v rozvinutých demokraciích; armáda se odcizila obyvatelům svého státu, stala se synonymem totalitního režimu.

Po změně společenské situace v listopadu 1989 bylo jasné, že se výrazné demokratické změny nevyhnou ani armádě. V podstatě by se dalo říci, že armáda se ve vztahu k veřejnosti nacházela v "roce nula". Mnohem horší situace byly však ve vztahu opačném - ve vztahu veřejnosti k armádě. S jistotou lze tvrdit, že převládal záporný postoj obyvatelstva k armádě.

Diskutovat o tom, že náprava takového stavu je pro armádu v demokratické společnosti životně důležitá, asi není třeba. Armáda nemůže plnit svoji úlohu obránce státní svrchovanosti, ochránce zdraví občanů, života a majetku při živelných pohromách, katastrofách, ekologických haváriích apod., nemá-li důvěru veřejnosti, jestliže ji občané nepovažují za svoji armádu.

Teprve průzkumy veřejného mínění prokázaly, jak hluboká je krize tohoto vztahu, jak složitá a dlouhá cesta vede k jeho nápravě. Minulý režim měl "k dispozici" čtyřicet let, aby z armády udělal to, co udělal. Velmi výrazný "úspěch" však zaznamenal zvláště po roce 1968. To samé